
ТЕОРІЯ Й ІСТОРІЯ ВІЗУАЛЬНИХ МИСТЕЦТВ

УДК 7.071.1

ББК 85.103 (4 Укр.)

Володимир Лукань

ХУДОЖНИК-ПАТРІОТ АНДРІЙ НАКОНЕЧНИЙ

Стаття є спробою узагальнення і аналізу творчого шляху та мистецького доробку українського художника ХХ ст. Андрія Наконечного. Здійснено акцент на провідній тематиці творчості митця – ікономалярстві. Проаналізовано патріотичну мотивацію спадщини художника. Охарактеризовано долю його ікон та пейзажів.

Ключові слова: А.Наконечний, мистецтво, іконопис, пейзаж.

До числа мистців, які працювали на ниві ікономалярства, замислюючись над проблемою національного в образотворенні, належить ім'я дивовижної долі художника Андрія Наконечного.

2005 року мистецькі кола Західної України, особливо Тернопілля, вшановували пам'ять талановитого мистця-іконописця Андрія Наконечного з нагоди сотої річниці від дня його народження. Народився майбутній художник 31 травня 1905 р. у селі Урмань на Бережанщині в сім'ї Михайла та Пелагії Наконечних, заможних сільських господарів. У сім'ї було шестеро дітей. Батько Андрія був чи не єдиним письменним на все село, випишував різні газети, здебільшого на господарську тематику. Хоча сам Михайло Наконечний був переконаним народовцем, проте читав і москвофільські газети з господарськими порадами, за що й поплатився засланням у Талергоф, де і загинув 1914 року. Ще через два роки від так званої “іспанки” померла мати Андрія. В одинадцять років хлопчик осиротів. Після закінчення початкової школи він продовжив навчання в приватній столярній робітні Миколи Когута.

Щоб прищепити своїм учням любов до мистецтва, майстер возив їх у музеї та на виставки до Львова. Андрій Наконечний із дитинства виявляв хист до малювання. У сімнадцятилітньому віці він створив декорації до вистави в місцевій читальні. 1928 року його призвали до війська польського. Служив на залізниці у Кракові як писар і оформлювач. Там тяжко захворів і був відкликаний від строкової військової служби.

З дозволу старшин Андрій Наконечний залишився жити в казармі та одержав можливість брати уроки малювання в професора Гофмана, а в 1929–1933 рр. продовжив навчання в школі Альфреда Терлецького при Краківській Академії Красних Мистецтв, після закінчення якої одержав диплом вільного художника. Ще навчаючись у Кракові, Андрій Наконечний активно займався політичною діяльністю, вступив до Організації українських націоналістів, розробляв відзнаки для ОУН.

У мистецькому житті Кракова витав дух попередників-неовізантистів. Візантійсько-українська культура, що з такою силою розквітла за короля Ягайла та його послідовників, мала на польських землях свої традиції й заслужену славу. Молодий мистець прагнув зануритись і збагнути духовні глибини ікони, її структурно-технологічні принципи. Любов до традиційного візантійського іконопису молодому мистцеві прищепив професор Краківської Академії Кароль Гомоляш. Основою творчості Андрія Наконечного стає іконопис. Його навіть назвали “українським Леонардо” за те, що створив свій власний стиль, його роботи впізнавали й належно оцінювали.

Краківський період у творчості Наконечного був найбільш плідним. Він брав активну участь у виставковій діяльності. Його роботи постійно експонувалися на збірних виставках тогочасних мистців. Свого часу Андрій Наконечний входив у професійне патріотичне об'єднання “Зарево”, яке очолював упродовж 1934–1939 рр. Богдан Стебельський. Члени об'єднання, серед яких були М.Зорій, Д.Іванців, Я.Лукавецький, В.Продан, М.Гарасовська, Г.Крук, Д.Горняткевич, Н.Кисілевський, М.Черешньовський, А.Лепкий, А.Шуляр, О.Касараб та інші, пропагували творчість авангардових поетів, художників, влаштовували ювілейні вечори. Та, звісно, головним завданням об'єднання була організація мистецьких виставок [2, с.330–340]. Як член “Зарева” Наконечний мав персональні виставки у Кракові. Вони мали великий резонанс і засвідчили, що

молодий маляр відважився сягнути в глибини історико-культурного розвитку українського образотворчого мистецтва, надавши своїм творам характеру українсько-візантійського правзору.

1932 року Андрій Наконечний разом із колегами Дам'яном Горняткевичем, Андрієм Лепким і Михайлом Зорієм розписали церкву в селі Настасів Тернопільського повіту. Збереглося чимало шкідців до цієї поліхромії. У той час ним було створено ікони “Мати Божа – заступниця України” та “Спаситель”, “Святий Миколай” (кілька варіантів), “Свята княгиня Ольга” та “Святі рівноапостольні Володимир і Ольга”, “Святий Юрій”, “Різдво”, “Троє царів несуть дари”, “Благовіщення”, “Мати Божа – Покрова”, “Мати Божа – Знамення” та інші. Його ікони символізують Україну, що припала на коліна, аби поклонитися Богу, Божій Матері, Ісусу Христу і всім святым.

На іконі “Троє царів несуть дари” зображено, як маленький Ісусик лежить на вишиваній подушці, а сіно накрите вишиваною скатертиною. “Божа Мати – заступниця України” тримає у руках волошки. На іконі “Благовіщення” архангел Гавриїл, як і Діва Марія, теж у вишиванці. Образ “Різдво Христове” представляє козака, лемка і гуцула, які принесли дари щойно народженому Синові Божому.

У червні–липні 1939 р. Наконечний брав участь у виставці сучасного релігійного мистецтва у Кракові. Дванадцять виставлених ікон Наконечного – немов його особисті молитви. Серед них вирізнялись ікони “Христос”, “Свята Ольга”, “Мадонна”, “Народження Христа”, “Свята Ольга та Святий Володимир”, “Хрест Ісуса Христа”, де модифіковані в стилі мистецтва Русі-України візантійські іконографічні принципи набули сучасного звучання [3, с.14]. Аналізуючи ікони Наконечного цього періоду, помітно, що, малюючи здебільшого поясні зображення, він дотримувався класичних пропорцій тіла при симетрії та фронтальності композиції, вводячи в рамки візантійської стилізації академічний рисунок. Такими є “Святий Миколай” Наконечного з високим чолом, турботливим і водночас проникливим поглядом. Таким є його “Св. Ольга та Св. Володимир”, які спричинилися до поширення в Україні візантійського мистецтва, монументалізм і велич якого на українських землях збагатилися ліричною задушевністю й теплом.

1939 року Наконечний створив ікону “Свята Ольго, княгине України” в техніці олійного малярства. Поясне зображення княгині виконане на вохристовому тлі. М’який блиск відтіняє брунатний одяг Богородиці. Звучання кольору в цій композиції посилює золото хрещатого німба. Великі очі княгині немов звернені до найпотаємніших глибин людської душі. Її руки, виразно й майстерно виписані, тримають храм на білосніжному рушникові.

Вишиваний рушник – частий атрибут у релігійному малярстві Наконечного. Він зустрічається в композиціях “Покрова”, “Різдво Христове” та інших. Мистець виважено вводить у свої ікони національні мотиви: декор одягу, інтер’єру, ликам святих надає типових рис українців.

В іконі “Матір Божа – заступниця Соборної України”, лише мафорій на голові Марії та німби засвідчують, що це образ Богородиці, а не ліричний образ української жінки-матері. Богоматір із дитям зображена на тлі золотих ланів. Обабіч постатей, на одній лінії горизонту, зображені собори. Навколишній пейзаж і архітектура, багата рослинність надають іконі Наконечного жанрового характеру, який притаманний також іконі-картині “Козацька Покрова”, що є яскравим прикладом поєднання церковної іконографії та історичної теми в малярському доробкові майстра. Серед його ікон можна виділити певну частину, на яких Богородиця і Христос одягнені в український народний одяг. Іноді мистець вводить у свої ікони таких персонажів, як козаки, лемки, гуцули, як це бачимо на іконі “Народження Христа”.

Із благословення митрополита Андрея Шептицького мистець малював копії фресок XV ст. каплиці Чесного Хреста, що на Вавелі в Кракові, де чимало здобув у пізнанні технології та стилістики візанто-українського ікономалярства. На стінах і склепіннях каплиці було поміщено 43 композиції зі сценами від “Благовіщення” до “Успіння”, а поміж цими сценами – поодинокі постаті святих, євангелістів, ангелів. Копіювання цих поліхромій Наконечний виконував на замовлення митрополита Андрея Шептицького протягом 1938–1939 років. Андрей Шептицький допомагав молодому, талановитому юнакові у фаховому вдосконаленні. Як засвідчує активне листування між митрополитом і мистцем, владика систематично пересилав йому кошти за виконані копії поліхромій [1, с.10–13], давав фахові рекомендації та зауваження, складав подяку. З початком Другої світової війни А.Наконечний закінчував замовлення вже під німецьким конвоєм.

Копії фресок використовувалися митрополитом як зразки візантійського ортодоксального малярства в іконописній школі, що діяла при монастирі оо. Студитів у Львові. Після приходу радянської влади в Західні області України копії фресок, як і багато інших сакральних творів, пропали безвісти. Недавно, в 70-х роках, одна з копій знайшлася, це “Собор Архістратиґа Михаїла”. Але, як виявилось пізніше, – це лише копія з копії, виконана А.Наконечним на замовлення о. Іллі Юника із с. Ігровиці, про що свідчить напис на звороті. Сьогодні ця ікона, а також Богородичний триптих А.Наконечного, знаходяться в семінарській каплиці села Велика Березовиця, що під Тернополем.

Із приходом німецьких військ у Польщі почалися масові арешти поляків та євреїв. Українці деякий час мали більш привілейоване становище. Андрій Наконечний за підтримки голови УЦК у Кракові Володимира Кубійовича звільнив з-під німецького арешту єврея та кількох поляків – професора астрономії Ягеллонського університету Банахевича та свого товариша-художника. Це викликало підозру в гестапівців, і йому довелося втікати до Кеніґсберґа, де з групою художників виконував оформлення до Міжнародної виставки, після чого подався в Карпати.

Перебуваючи в Сяноку, Наконечний малював околиці міста, дзвінницю в Черґіжі, церкву в Дудівцях. У Сяноку він знайомиться із художниками Петром Обалем та Левком Гецом. У 1941 році мистець повернувся в Україну, до Львова. Відтоді починається новий період у його житті та творчості, характерний тим, що А.Наконечний активно займається політичною діяльністю. У творчості і в політиці для нього існувало єдине життєве кредо – вільна Україна. Він брав участь у проголошенні відновлення незалежності України, займався питаннями культури та мистецтва в уряді Я.Стецька, розробляв взірці військових відзнак для майбутньої Української Армії. Наконечного, як місіонера, відряджають у Харківську область для організації культурно-мистецького життя Слобожанщини. Маючи кілька вільних днів, він захотів провідати свою родину в Урмані. Однак невдовзі отримує повідомлення, що у Львові відбуваються масові арешти. Художник повернувся туди. Його вчасно попереджують, що на квартирі, де зберігалися всі його праці, була облава, а картини та ікони знищено, за винятком тих, які вдалося забрати раніше. Рятуючись від гестапо, Наконечний знову повертається в рідне село, тепер – назавжди.

Оскільки в уряді Я.Стецька він діяв під псевдо, то зміг уникнути подальших переслідувань. Але невгамовна душа художника прагнула до нових творчих і патріотичних звершень. Зрозумівши, що прямої загрози немає, він продовжував політичну та мистецьку діяльність.

1942 року Андрій Наконечний одружився з місцевою вишивальницею Євгенією Юрковською. Шлюб благословив митрополит Андрей Шептицький іконою “Мати Божа – заступниця Соборної України”, зробивши напис: “Пана А.Наконечного та його дружину з нагоди вінчання хай Бог благословить”. На весілля приїхали друзі-побратими, серед яких були художник Е.Козак (ЕКО) та зв’язкова Р.Шухевича Галина Дидик (псевдо “Анна”).

З того часу розпочинається новий період у творчості художника. Він малює околиці Урманя. Пейзажі Андрія Наконечного – це мальовнича, неповторна краса рідного краю. Так з’являється цикл нових полотен: “Околиці Урманя”, “Копи”, “Над ставом”, “Яблуня цвіте”, “Урманські поля” та інші. Він продовжує активно брати участь у збірних виставках СП УОМ (Спілка Праць Українських Образотворчих Мистців) у Львові (1942–1944 рр.), про що свідчить каталог-альманах III виставки СП УОМ за 1942 р. Тоді А.Наконечний представив сім своїх картин: “Різдво”, “За правду”, “Церква”, “Вид на Урмань”, “Копи над ставом”, “Краєвид”. Його твори експонувалися поряд із картинами Св.Гординського, Е.Козака, Я.Музики, О.Куриласа, П.Обаля, М.Бутовича та інших відомих українських художників.

Із приходом радянської влади в Україну Андрій Наконечний для уникнення переслідувань НКВД написав в анкеті, що має лише чотири класи початкової школи і йде працювати спочатку в каменоломню, а потім у лісництво. Однак залишається при власних патріотичних переконаннях. Щоб підтримати підпільних вояків Української Повстанської Армії, він малює карикатури на радянську владу і передає зв’язковою “Анною” (Галиною Дидик). Із 1954 року аж до смерті мистець працював маляром у Бережанській дорожній службі.

Останні десять років Андрій Наконечний був прикутий до ліжка важкою хворобою. У той час він багато читав, годинами вдивлявся у візерунки вишивок своєї коханої дружини, згадував минуле. Його відвідували родичі та близькі друзі.

Помер художник 15 вересня 1983 р. зі словами на устах – “Любіть Україну!” Багато його краян до останнього часу не знали, що серед них жив і працював художник від Бога, автор невмирущих, усім відомих “Св. Володимира і Ольги”.

У родині художника залишилася частина його неповторних творів. Сьогодні картини Андрія Наконечного зберігаються в постійних експозиціях Тернопільських обласних краєзнавчого та художнього музеїв, Бережанського краєзнавчого музею, Львівського Палацу мистецтв, а також у приватних збірках. На жаль, багато робіт художника, кожна з яких – окреме бачення, окреме пережиття автора, втрачені в плинні історичних подій.

Майже п'ятдесят років художник змушений був мовчати. Лише після смерті про нього заговорили його невмирущі “діти” – ікони та пейзажі. Із часу проголошення незалежності України неодноразово експонувалися персональні та збірні виставки його праць, зокрема: 1991 р. відбулися персональні виставки в Тернопільському та Бережанському краєзнавчих музеях, у с. Урмань; 1993 р. – збірна виставка членів гурту “Зарево” в Івано-Франківську, присвячена 120-й річниці Б.Лепкого; 1994 р. – збірна виставка “Мистецтво Львова I половини ХХ століття” у Львівській картинній галереї; 1995 р. – збірна виставка “Сакральне мистецтво Львова I половини ХХ століття” в Національному музеї у Львові; 2000 р. – персональна виставка в Палаці мистецтв у Львові; 2005 р. – травень–червень – персональна виставка в Тернопільському обласному художньому музеї, присвячена 100-річчю від дня народження художника; липень–серпень – персональна виставка в Бережанському краєзнавчому музеї; серпень–вересень – персональна виставка в Палаці мистецтв у Львові. З нагоди сотієї річниці від дня народження Андрія Наконечного відбулися виставки, урочиста Академія, поминальна відправа в церкві та на могилі художника в м. Бережани, де його ім'ям названа одна з нових вулиць. Нарешті, ім'я Андрія Наконечного повернулося на сторінки образотворчого мистецтва України.

1. Стецько В. А душі вбити не можуть / В.Стецько // Образотворче мистецтво. – №6. – 1992.
2. Стебельський Б. Ідеї і творчість / Б.Стебельський. – Торонто, 1991.
3. Katalog wystawy wspolczesnej sztuki religijnej. – Kraków, 1939.

Presented article is the generalization and analysis attempt for the art way and artistic heritage of the XX-th century Ukrainian painter Andriy Nakonechij. The accent was put on the main subject of the painter's creation – icon designing. The painter's icon and landscapes fate was characterized.

Key words: A.Nakonechnyi, art, icons, landscapes.

УДК 7.021.5:746.4 (477.83/86)
ББК 85.100.022

Лідія Стефанишин

ВЗАЄМОДІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА В ПРАКТИЦІ МОДЕЛЮВАННЯ ОДЯГУ ТА РУЧНИХ РОБІТ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ ст.

У статті розглядаються історичні, соціокультурні, художньо-естетичні чинники вироблення нової парадигми розвитку галузей моделювання одягу та ручних робіт українців Східної Галичини першої третини ХХ ст. Значний фактологічний матеріал, що фіксує активність цілого ряду українських митців та інституцій, виявляє виразну тенденцію використання українського народного мистецтва як джерела при формуванні стильових рис міського одягу та ручних виробів. Ця тенденція була дотичною до ідеї “українського стилю”, яка стала однією з провідних у діапазоні формальних пошуків вітчизняних художників та архітекторів-модерністів. Наведені в статті приклади засвідчують системний характер цього руху на рівні професійної освіти, діяльності відповідних професійних інституцій, кооперативів та індивідуальних творчих практик.

Ключові слова: професійна мистецька освіта, народне мистецтво, міський одяг, моделювання одягу, ручні роботи інтер'єрного призначення, домашній мистецький промисел, ідея національного стилю.

Одним із питань, актуальність яких особливо зростає в сучасних мистецтвознавчих дослідженнях, є взаємодія міської культури і народного мистецтва. Зважаючи на ту обставину, що